

JAAKKO VUORI

Velka on totaalin sosiaalinen fakta

Maailmantaloudessa kriisistä on tullut uusi normaalitila. 1990-luvun lopun Aasian ja Etelä-Amerikan taantumien logiikka toistuu 2000-luvulla Yhdysvalloissa ja vanhalla mantereella. Nämä kaikki kriisit ovat kehkeytyneet finanssitalouden keskeisimmän elementin, velan, logiikan mukaan. Velka ei ole kuitenkaan yksinomaan taloudellinen ilmiö. Pikemminkin se on valtasuhde, joka selittää esimerkiksi julkista keskustelua sosiaaliturvasta ja jäsentää ihmisten ajallisuutta.

Maurizio Lazzarato luennoi.

Käsitteitä velan ja velallisuuden ymmärtämiseen etsittiin huhtikuussa Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa järjestetyssä velka-aiheisessa monitieteisessä seminaarissa. Vaikka ääneen pääsivät myös taloustieteilijät, pohdinnassa painottuivat yhteiskuntateoreettiset ulottuvuudet. Sosiologisesta ja filosofisesta näkökulmasta katsottuna velka on ennen kaikkea sosiaalinen suhde: tapa, jolla tietynlaista subjektiutta tuotetaan ja hallitaan. Ajatus on peräisin tapahtumassa esitelmöineen italialaisfilosofi Maurizio Lazzaraton äskettäin suomeksikin ilmestyneestä teoksesta *Velkaantunut ihminen* (2014).

Velallisen eksistentiaalinen tila

”Yhteiskunnallisen suhteen perusta ei ole (vaihdon) tasa-arvoisuus vaan luotto/velkasuhteen epäsymmetria”,

Lazzarato toteaa kirjassaan¹. Toisin sanoen velkojan ja velallisen välisen suhteen logiikka jäsentää paitsi kreikkalaisille viime vuosina esitettyjä moralisoivia vaatimuksia velkojen takaisinmaksusta, myös julkista keskustelua sosiaaliturvasta ja lopulta ihmisten välisiä suhteita ylipäätään.

Esimerkiksi usein esitetty vaatimus sosiaaliturvan vastikkeellisuudesta perustuu tällaisen valtasuhteen mallille. Kun toimeentulotuen ja työttömyyskorvausten vastaanottajien oletetaan tekevän tiliä ajankäytöstään tai osallistuvan kuntouttavaan työtoimintaan, heiltä edellytetään elämäntapaa, joka käy velan takaisinmaksusta. Näin syntyy velkaantunut ihminen, jonka koko oleminen rakentuu velallisuuden perustalle. Nykypäivänä velkaa voidaankin pitää jopa ”totaalisena sosiaalisena faktana”, kuten brittiläinen sosiologian professori Lisa Adkins muotoili ranskalaisen sosiologian professori Marcel Maussin (1872–1950) kuuluisaa teoriaa siteeraten. Antropologi ja sosiologi Maussin määritelmää mukaillen velka on samanaikaisesti oikeudellinen, taloudellinen, sosiaalinen ja vieläpä uskonnollinenkin ilmiö².

Erytymällä kouriintuntuvalla tavalla velan moraaliset ja uskonnolliset ulottuvuudet ilmenevät inhimillisessä aikakokemuksessa, kuten saksalainen filosofian professori Dieter Thomä ja hänen italialainen tutkijakollegansa Stefano Micali esittivät. Jo Friedrich Nietzsche (1844–1900) kiinnitti moraalin alkuperää koskevissa tarkasteluissaan huomiota yhtäläisyyteen saksankielisten termien ’olla velkaa’ (*schulden*) ja ’syyllisyys’ (*Schuld*) välillä. Nietzschen mukaan moraalille olennainen syyllisyydentunto juontaa juurensa velassa olemiseen³. Luottoon liittyy olennaisesti ajatus velallisen tekemästä lupauksesta maksaa velkansa tulevaisuudessa ja toisaalta alati seuraava huono omatunto velanmaksun lykkääntymisestä.

Velkataloudessa ihmisen olisi pystyttävä tekemään lupauksia ja menemään takuuseen tulevasta käyttäytymisestään. Tällä tavoin velka finanssitalouden välineenä tähtää tulevaisuuden epävarmuuden minimointiin ja riskien hallintaan myös yksittäisen ihmisen elämässä. Samalla menetetään jotakin tulevaisuuden avoimuudesta. ”Velka on pääasiallinen selitys sille kummalle tunteelle, että elämme ajattomassa yhteiskunnassa vailla mahdollisuuksia, eikä todellinen muutos ole edes kuviteltavissa”, Lazzarato kirjoittaa⁴. Niinpä velka

otteita ajasta

näyttää Thomän mukaan suorastaan ”pystyttäneen salajuonen ihmisen ajallisuutta vastaan”.

Velan aika ja depressio

Aihepiirin uskonnollinen puoli syveni Micalin avulla. Hän nosti esiin Walter Benjaminin (1892–1940) fragmentin, jonka valossa kapitalismi on kulttiuskonto, kenties äärimmäisin kaikista⁵. Kapitalismi toimii niiden toiveiden, huolien ja tarpeiden tyydyttäjänä, joille aikaisemmin etsittiin vastausta uskonnosta. Vielä merkittävimmin Benjamin kuvasi kapitalismin kultiksi, joka velkatalouden lailla synnyttää syllisyyttä. Määritelmää seuraten Micali esitti kuvauksen kapitalismin performatiivisuuden kultista ja sen kääntöpuolesta, depressiosta.

Päästiin suoritusyhteiskuntaan. Dynaamisen ja aloitteellisen, alituisen muutokseen valmiin nykyhetken ihanneyksilön malli on Micalin mukaan omiaan synnyttämään subjektin, joka tuntee alituisia riittämättömyyttä ja kokee jäävänsä jälkeen itselleen asetetuista vaatimuksista. Nyky-yksilö kokee olevansa veloitettu alati muokkaamaan ja toteuttamaan itseään. Jos hän laiminlyö tämän velvollisuuden, seurauksena on syllisyys. Kapitalismin benjaminilaisesti ymmärretty uskonnollinen ulottuvuus näkyy siinä, että se pyrkii tekemään yksilölle säilytetystä syllisyydestä universaalia⁶.

Konkreettisimmin syllisyys ja tunne jäämisestä jälkeen ilmenevät masennuksessa. Väitettään Micali perusteli viittaamalla depressiopotilaiden omiin kuvauksiin sairaudestaan. ”Ajan olemus on syllisyys, jota ei voida pyyhkiä pois”, hän lainasi erään masentuneen kertomaa. Monesti depressiosta kärsivät toteavat elävänsä ajassa ilman tulevaisuutta. He kokevat menneisyytensä kivettyneenä syytöksenä eivätkä kykene irtaantumaan siitä. He eivätkä kykene toimimaan ja samalla kärsivät omasta kyvyttömyydestään.

Micalin esittelemää depressiivistä kokemusta ajasta voi pitää velan vallan äärimmäisimpänä ilmentymänä. Niin velallisen tuntemassa syllisyydessä kuin masennuspotilaankin tunnoissa tulevaisuus näyttää suljetulta ja menneisyyden ennalta määrittelemältä. Kun Micali analysoi depressiota ja suorittamisen kulttia, hän tuli samalla luonnehtineeksi syvemmin Lazzaraton esittelemää velkaantuneen ihmisen eksistentiaalista tilaa.

”Enää emme kannu syntymästä saakka perisyntiin vaan edellisten sukupolvien velan taakkaa”, Lazzarato kirjoittaa⁷. Ennen huhtikuun eduskuntavaaleja keskuskauppakamari kiinnitti ikkunaansa ”velkakellon”, joka ilmoittaa Suomen valtionvelan kasvun reaaliajassa. Tällä hetkellä kokonaissumma lähestyy 100 miljardin euron rajaa: siitä riittää noin 18 000 euroa velkaa jokaiselle kansalaiselle alaikäiset mukaan lukien. Tutkijakollegiumissa kuuluttujen esitelmien perusteella asiasta käyty poliittinen keskustelu kuulostaa varsin omituiselta. Taloudellisena faktana velkaan on mahdollista ainoastaan reagoida tavalla tai toisella, tavoitella sen hallintaa joko menoleikkauksia tai elvytystä vaatien. Seminaarin valossa velka kuuluu pikemminkin kapitalismin ytimeen: nykyisessä uusliberalistisessa finanssimuunnelmassaan se jäsentää ihmisen olemassaolon kaikkia tasoja.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Maurizio Lazzarato, *Velkaantunut ihminen* (La fabrique de l'homme endetté. Essai sur la condition néolibérale, 2011). Suom. Anna Tuomikoski. Tutkijaliitto, Helsinki 2014, 10.
- 2 Marcel Mauss, *Lahja* (Essai sur le don, 1950). Suom. Jouko Nurmiainen & Yrjö Hakapää. Tutkijaliitto, Helsinki 2002, 130.
- 3 Lazzarato 2011, 27.
- 4 Sama, 40.
- 5 Walter Benjamin, *Kapitalismus als Religion* (1921). Teoksessa *Gesammelte Schriften Bd. IV*. Toim. Rolf Tiedemann & Hermann Schweppenhäuser. Suhrkamp, Frankfurt/M. 1991, 100–102.
- 6 Sama.
- 7 Lazzarato 2011, 29.